THE ISSUE OF ATTITUDE TOWARD FURQAT'S LIFE AND WORK

Andijan State Pedagogical Institute Student, Uzbek Language and Literature
Xomidova Mashhuraxon Akmaljon qizi

Abstract

This article examines the scholarly and literary-critical perspectives that have emerged regarding the life and creative legacy of Furqat, one of the prominent representatives of Uzbek classical literature. The study aims to identify and comparatively evaluate the interpretations of Furqat's personality, literary heritage, enlightenment ideas, and attitude toward the socio-political realities of different historical periods. The research employs historical-comparative, biographical, descriptive-analytical, and textual analysis methods. Particular attention is paid to the reassessment of Furqat's literary legacy during the period of independence, when broader opportunities emerged to interpret his works through the perspectives of national intellectual thought, historical objectivity, and artistic-aesthetic criteria.

Keywords

Uzbek literature, enlightenment, literary heritage, Furqat studies, literary criticism, historical-biographical approach, national intellectual thought, artistic-aesthetic criteria.

FURQAT HAYOTI VA IJODIGA MUNOSABAT MASALASI

Andijon davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi
Xomidova Mashhuraxon Akmaljon qizi
mashxuraxonxomidova71@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakillaridan biri Furqatning hayoti va ijodiga nisbatan shakllangan ilmiy-adabiy munosabatlar tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi Furqat shaxsiyati, uning adabiy merosi, ma’rifatparvarlik qarashlari hamda ijtimoiy-siyosiy voqelikka munosabatining turli

davrlardagi talqinlarini aniqlash va qiyosiy baholashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tarixiy-qiyosiy, biografik, tavsifiy-tahliliy hamda matnshunoslik metodlaridan foydalanildi. Mustaqillik davri adabiyotshunosligida esa Furqat merosini milliy tafakkur, tarixiy haqiqat va badiiy-estetik mezonlar asosida qayta baholash imkoniyati kengaydi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek adabiyoti, ma’rifatparvarlik, adabiy meros, furqatshunoslik, adabiy tanqid, tarixiy-biografik yondashuv, milliy tafakkur, badiiy-estetik qarashlar.

Аннотация. В данной статье анализируются научно-литературные подходы, сформировавшиеся в отношении жизни и творчества одного из выдающихся представителей узбекской классической литературы — Фурката. Цель исследования заключается в выявлении и сравнительной оценке интерпретаций личности Фурката, его литературного наследия, просветительских взглядов, а также отношения к общественно-политической действительности в различные исторические периоды. В процессе исследования использованы историко-сравнительный, биографический, описательно-аналитический и текстологический методы. В литературоведении периода независимости расширились возможности переоценки наследия Фурката на основе национального мышления, исторической правды и художественно-эстетических критериев.

Ключевые слова: узбекская литература, просветительство, литературное наследие, фуркатоведение, литературная критика, историко-биографический подход, национальное мышление, художественно-эстетические взгляды.

KIRISH. XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlaridagi o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida Zokirjon Xolmuhammad o‘g‘li Furqat alohida mavqega ega ijodkorlardan biridir. Uning adabiy merosi mumtoz she’riyat an’analarini davom ettirish bilan birga, milliy uyg‘onish, ilm-ma’rifat, ijtimoiy tafakkur, madaniy taraqqiyot va yangilanish

g‘oyalarini badiiy ifodalashi bilan xarakterlanadi. Shoir lirik merosi, publitsistikasi, tarjimalari, safar taassurotlari hamda adabiy-estetik qarashlari uning ijodkor sifatidagi ko‘p qirrali tabiatini ko‘rsatadi. 2021-yilda Nurboy Jabborov tomonidan nashrga tayyorlangan “Ishqingda kuyub, jono...” to‘plamida ham Furqat she’riyatidagi muhabbat va hayot falsafasi bilan bir qatorda, ijodkorning ijtimoiy-siyosiy voqelikka munosabati hamda ilm-ma’rifat masalalarining muhim o‘rin tutishi alohida qayd etilgan[1]. Furqat merosining ilmiy o‘rganilishi uzoq tarixga ega bo‘lishiga qaramay, shoir hayoti va ijodiga berilgan baholar barcha davrlarda bir xil bo‘lmagan. Muayyan tarixiy bosqichdagi ijtimoiy-siyosiy va metodologik qarashlar uning shaxsiyati, ma’rifatparvarlik faoliyati, Rossiya va G‘arb madaniyatiga munosabati, xorijdagi hayoti hamda ayrim asarlarining g‘oyaviy mazmunini talqin qilishga bevosita ta’sir ko‘rsatgan. D. Quldasheva Furqat merosining mustaqillikkacha bo‘lgan davrda o‘rganilishini maxsus tahlil qilib, mavjud tadqiqotlarda shoir merosiga yondashishning o‘z davriga xos metodologik va matnshunoslik xususiyatlari mavjudligini ko‘rsatadi. Shu jihatdan Furqat ijodini faqat muayyan davr adabiy-estetik mezonlari asosida emas, balki manba, matn va tarixiy kontekst birligida qayta o‘rganish zarurati yuzaga keladi. Keyingi yillardagi furqatshunoslikda shoirni faqat “ma’rifatparvar shoir” konsepsiyasi doirasida baholashdan ko‘ra, uning mumtoz poetik an’analar bilan aloqasi, ijodiy individualligi va novatorlik xususiyatlarini aniqlashga ham jiddiy e’tibor qaratilmoqda. N. Jabborovning Furqat she’riyatida Alisher Navoiy nazmiy an’analarining yangilanishiga bag‘ishlangan tadqiqotida shoir ijodi poetik mazmunning yangilanishi, poetik obraz takomili, janr rivoji hamda vazndagi izdoshlik kabi mezonlar asosida tahlil etiladi. Tadqiqotchi Furqat va uning zamondoshlari lirikasini mumtoz nazm an’analaridan yangi

[1] Furqat, Zokirjon. **“Ishqingda kuyub, jono...”** Nashrga tayyorlovchi Nurboy Jabborov. – Toshkent: Adabiyot, 2021. – 124 b.

o‘zbek she’riyatiga o‘tish jarayonidagi o‘ziga xos adabiy ko‘prik sifatida baholaydi[2]. Bunday yondashuv Furqat ijodiga munosabat masalasini faqat ijtimoiy-ma’rifiy mazmun bilan cheklamasdan, uning badiiy-estetik tafakkur taraqqiyotidagi o‘rnini ham hisobga olish zarurligini ko‘rsatadi. Zamonaviy furqatshunoslikda shoir haqidagi avvalgi ilmiy qarashlarni qayta ko‘rib chiqish tendensiyasi ham kuchaygan. Z. Qobilova Nurboy Jabborovning Furqat hayoti va ijodiga bag‘ishlangan izlanishlarini tahlil qilar ekan, mazkur tadqiqotlar shoirning murakkab hayot yo‘li va ijodiy faoliyatiga yangicha tahliliy xulosalar bilan yondashgani, Furqatning Alisher Navoiy an’analarini davom ettirish bilan birga, ularni ijodiy yangilagan san’atkor sifatidagi o‘rnini asoslashga xizmat qilganini ta’kidlaydi[3]. Bu hol furqatshunoslikda biografik ma’lumotlarni takrorlashdan manbashunoslik, matnshunoslik, poetika va tarixiy kontekstga tayangan kompleks tahlilga o‘tish jarayoni kechayotganini ko‘rsatadi.

Mazkur masala 2025-yilda Ch. Kuvondikova tomonidan ham maxsus tadqiq etilgan. Muallif Furqat hayoti va ijodining o‘rganilish tarixiga murojaat qilib, xususan, Sharif Yusupov va Nurboy Jabborovning furqatshunoslikka oid qarashlarini qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotda shoir tarjimayi holi, adabiy-estetik dunyoqarashi, ilm-ma’rifatga munosabati hamda ijodiy merosini turli ilmiy konsepsiyalar asosida o‘rganish masalasiga e’tibor qaratilgan[4]. Bu esa Furqat haqidagi ilmiy munosabatning o‘zi mustaqil adabiyotshunoslik muammosi ekanini ko‘rsatadi: masala shoir asarlarini tahlil qilish bilangina chegaralanmaydi, balki ushbu asarlar va shoir shaxsiyati qaysi davrda qanday mezonlar asosida talqin qilinganini ham aniqlashni taqozo qiladi. Eng

[2] Jabborov, N. **Alisher Navoiy nazmiy an’analarining Furqat she’riyatida yangilanishi tamoyillari**. – 2021. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.archive.17721.

[3] Qobilova, Z. **Furqatshunoslik takomilida Nurboy Jabborov tadqiqotlarining o‘rni** // *Ta’limda yangicha yondashuv – innovatsiya sari qo‘yilgan qadam*. – 2024. – B. 596–599

[4] Kuvondikova, Ch. **Furqat ijodining o‘rganilishi haqida ba’zi mulohazalar** // *O‘zbekiston: til va madaniyat*. – 2025. – № 1(2). – B. 160–167. DOI: 10.52773/tsuull.uzlc.2025.1.2/SYAM8912.

yangi tadqiqotlarda Furqat merosining ilgari nisbatan kam yoritilgan diniy-falsafiy, safarnoma va Sharq–G‘arb madaniy munosabatlariga oid jihatlari ham tadqiqot obyektiga aylanmoqda. D. Avazovaning 2026-yilda e’lon qilingan “Hajnoma” tadqiqotida asarning ijtimoiy-ma’rifiy asoslari, diniy-falsafiy qarashlari, inson va jamiyat haqidagi mulohazalari hamda Sharq va G‘arb madaniyatiga oid kuzatishlari qiyosiy-tahliliy metod orqali ochib berilgan. Bu kabi izlanishlar Furqat dunyoqarashini biryoqlama talqin qilish yetarli emasligini, uning adabiy shaxsiyatini ma’rifatparvarlik, milliy tafakkur, diniy-axloqiy qarashlar, mumtoz an’ana, safar tajribasi va ijtimoiy kuzatuvlarning o‘zaro aloqasi doirasida o‘rganish lozimligini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, so‘nggi yillarda amalga oshirilgan tadqiqotlarning aksariyatida Furqat ijodining muayyan qirrasi — poetik an’analar, alohida asarlar, manbashunoslik masalalari, ma’rifatparvarlik qarashlari yoki ayrim furqatshunos olimlarning ilmiy konsepsiyalari alohida tadqiq etilgan. Furqat hayoti va ijodiga bo‘lgan munosabatning tarixiy evolyutsiyasini, ya’ni turli davrlarda shoir shaxsiyati va merosining qanday ilmiy-estetik mezonlar asosida baholangani hamda mazkur qarashlarning nima sababdan o‘zgarganini yaxlit tarzda qiyoslash esa alohida tadqiqot zaruratini saqlab qolmoqda. Ayniqsa, avvalgi davrda shakllangan ayrim konsepsiyalar bilan mustaqillik va zamonaviy adabiyotshunoslikdagi yangicha yondashuvlarni ilmiy mezonlar asosida qiyoslash mavzuning dolzarbligini belgilaydi. Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning maqsadi Furqat hayoti va ijodiga nisbatan shakllangan ilmiy-adabiy munosabatlarni tarixiy-qiyosiy jihatdan o‘rganish, ularning metodologik asoslari va transformatsiyasini aniqlash hamda zamonaviy furqatshunoslikdagi asosiy tendensiyalarni baholashdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirish uchun Furqat hayoti va ijodining turli davrlardagi talqinlarini qiyoslash; shoirning ma’rifatparvarlik, ijtimoiy-siyosiy va adabiy-estetik qarashlariga berilgan baholardagi o‘zgarishlarni aniqlash; mustaqillik davri furqatshunosligida yuzaga kelgan yangi ilmiy

yondashuvlarni tizimlashtirish hamda eng yangi tadqiqotlarda Furqat merosining qanday ilmiy mezonlar asosida qayta baholanayotganini ochib berish vazifalari belgilandi. Mazkur yondashuv Furqat shaxsiyati va ijodiy merosiga oid qarashlarning rivojlanish dinamikasini aniqlash hamda shoirning o‘zbek adabiy-estetik tafakkuri tarixidagi o‘rniga nisbatan xolisroq ilmiy xulosa chiqarish imkonini beradi.

MATERIALLAR VA METODLAR. Mazkur tadqiqot Furqat hayoti va ijodiga nisbatan adabiyotshunoslikda shakllangan ilmiy munosabatlarni tarixiy taraqqiyot, metodologik yondashuv va talqin tamoyillari nuqtayi nazaridan o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot materiallarini shakllantirishda birlamchi va ikkilamchi manbalarni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish tamoyiliga amal qilindi. Birlamchi manbalar sifatida Zokirjon Furqatning she’riy, nasriy va publitsistik merosi, safar taassurotlari, maktublari hamda adabiy-estetik va ijtimoiy-ma’rifiy qarashlarini aks ettiruvchi asarlariga murojaat qilindi. Ikkilamchi manbalar korpusini esa Furqat hayoti va ijodini o‘rganishga bag‘ishlangan adabiyotshunoslik, matnshunoslik, manbashunoslik va poetikaga oid ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi. Tadqiqotning zamonaviy ilmiy manbalar korpusini shakllantirishda, asosan, so‘nggi o‘n yillikda nashr etilgan ishlarga ustuvorlik berildi. Jumladan, D. Quldashevaning Furqat adabiy merosining mustaqillikkacha bo‘lgan davrda o‘rganilishiga bag‘ishlangan tadqiqoti, Z. Qobilovaning zamonaviy furqatshunoslikda Nurboy Jabborov tadqiqotlarining o‘rnini yorituvchi maqolasi, Ch. Kuvondikovaning Furqat ijodining o‘rganilish tarixiga bag‘ishlangan qiyosiy tahlili hamda D. Avazovaning “Hajnoma”ning ijtimoiy-ma’rifiy asoslarini o‘rgangan tadqiqoti asosiy zamonaviy ilmiy materiallar sifatida tanlandi. Mazkur tadqiqotlarda Furqat ijodiga turli metodologik nuqtayi nazarlardan yondashilganligi ularni o‘zaro qiyoslash va furqatshunoslikdagi ilmiy qarashlarning rivojlanish tendensiyalarini aniqlash imkonini beradi. Materiallarni tanlashda bir necha mezonlarga amal qilindi. Birinchidan, tadqiqotda Furqatning hayoti, tarjimayi holi, ijodiy merosi yoki shoir haqidagi ilmiy

talqinlar bevosita tadqiqot predmeti bo‘lgan manbalarga ustuvorlik berildi. Ikkinchidan, Furqatning ma’rifatparvarlik faoliyati, ijtimoiy-siyosiy qarashlari, mumtoz adabiy an’anaga munosabati, poetik mahorati va xorijdagi hayotiga doir ilmiy xulosalarni o‘z ichiga olgan tadqiqotlar tanlab olindi. Uchinchidan, mustaqillikkacha bo‘lgan va mustaqillik davridagi ilmiy qarashlarni qiyoslash imkonini beradigan manbalar alohida e’tiborga olindi. To‘rtinchidan, yangi ilmiy dalillar, matnshunoslik kuzatuvlari yoki avvalgi qarashlarni qayta baholashga qaratilgan tadqiqotlardan foydalanildi.

Tadqiqot metodologiyasining asosini tarixiy-qiyosiy metod tashkil etdi. Mazkur metod vositasida Furqat hayoti va ijodiga munosabatning turli tarixiy bosqichlardagi xususiyatlari o‘zaro qiyoslandi. Bunda shoirning ijodiy merosiga sovet davrida berilgan baholar bilan mustaqillik davrida shakllangan ilmiy qarashlar o‘rtasidagi farqlarni aniqlashga alohida e’tibor qaratildi.

Tarixiy-qiyosiy tahlil Furqat ijodiga berilgan baholarning o‘zgarishini faqat adabiy-estetik jarayon bilan emas, balki muayyan davrning ijtimoiy, siyosiy va mafkuraviy sharoiti bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqish imkonini berdi. Furqatshunoslikning mustaqillikkacha bo‘lgan holatini aniqlashda D. Quldashevaning tadqiqotida ilgari surilgan manbashunoslik va matnshunoslikka oid qarashlardan foydalanildi. Tadqiqotchi Furqat adabiy merosining oldingi davrlarda o‘rganilish xususiyatlarini, shuningdek, Sh. Yusupov, X. Rasul va boshqa olimlarning izlanishlarini ilmiy muomalaga tortadi. Shu sababli mazkur maqolada tarixiy-qiyosiy tahlil Furqatning o‘z asarlari bilan bir qatorda, uning merosi haqida turli davrlarda bildirilgan ilmiy fikrlarni qiyoslash orqali amalga oshirildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan ikkinchi muhim usul biografik metod hisoblanadi. Ushbu metod Furqatning hayot yo‘li, ijtimoiy muhiti, safarlari, xorijda yashagan yillari hamda uning ijodiy dunyoqarashi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun qo‘llanildi. Shoirning tarjimayi holiga oid ma’lumotlar uning muayyan asarlari yaratilgan tarixiy sharoit bilan

o‘zaro bog‘liq holda o‘rganildi. Bunda biografik faktni badiiy matnning bevosita izohi sifatida mutlaqlashtirishdan saqlanib, ijodkor hayoti va asar o‘rtasidagi munosabat adabiy-tarixiy kontekst asosida baholandi.

Mazkur yondashuv, ayniqsa, Furqatning xorijiy safarlari va “Hajnoma” bilan bog‘liq materiallarni tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi. Zamonaviy tadqiqotlarda “Hajnoma” faqat safar taassurotlarini ifodalovchi manba sifatida emas, balki shoirning diniy-falsafiy qarashlari, inson va jamiyat haqidagi fikrlari, Sharq va G‘arb madaniyatiga oid kuzatuvlari hamda individual ijodiy pozitsiyasini aks ettiruvchi asar sifatida ham talqin qilinmoqda. Bu hol Furqat biografiyasini uning dunyoqarashi va ijodiy evolyutsiyasi bilan birgalikda tahlil qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqotda matnshunoslik tahlili ham muhim metodlardan biri sifatida qo‘llanildi. Furqat asarlarining mazmuni, asosiy obrazlari, muallif pozitsiyasi va g‘oyaviy yo‘nalishini belgilashda badiiy matnning o‘ziga tayanish tamoyili ustuvor hisoblandi. Bu usul, ayniqsa, keyingi davrlarda Furqatga nisbat berilgan ayrim siyosiy yoki mafkuraviy qarashlarning shoir asarlaridagi real badiiy mazmun bilan qanchalik muvofiq kelishini aniqlashda zarur bo‘ldi. Shuning uchun ilmiy adabiyotlarda Furqatga berilgan baholar imkon qadar shoirning o‘z matnlari va ularning mazmuniy-struktur xususiyatlari bilan solishtirildi.

Qiyosiy-tahliliy metod esa turli furqatshunos olimlarning konseptual yondashuvlarini o‘zaro taqqoslash uchun qo‘llanildi. Xususan, Furqatni ma’rifatparvar shoir sifatida baholash, uning rus va Yevropa madaniyatiga munosabati, milliy taraqqiyot haqidagi qarashlari, Alisher Navoiy an’analariga ijodiy munosabati hamda shoirning xorijdagi hayoti kabi masalalar bo‘yicha mavjud ilmiy qarashlardagi mushtarak va farqli jihatlar aniqlandi. Ch. Kuvondikovaning tadqiqotida Sharif Yusupov hamda Nurboy Jabborovning Furqatga oid ilmiy qarashlarining qiyosiy o‘rganilgani mazkur metodning zamonaviy furqatshunoslik uchun dolzarbligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, tadqiqotda tavsifiy-tahliliy metod orqali mavjud ilmiy qarashlar tizimlashtirildi. Dastlab Furqatga oid tadqiqotlarda ilgari surilgan asosiy ilmiy konsepsiyalar ajratib olindi, so‘ng ular mazmuniga qarab biografik, ma’rifiy-ijtimoiy, tarixiy-siyosiy, matnshunoslik va poetik-estetik yo‘nalishlarga guruhlandi. Ushbu tasnif Furqat hayoti va ijodini o‘rganish bir yo‘nalish doirasida cheklanmaganini, aksincha, furqatshunoslikning rivojlanishi natijasida tadqiqot predmetining muntazam kengayib borganini aniqlashga xizmat qildi.

Zamonaviy furqatshunoslikdagi poetik-estetik yondashuvni aniqlashda Nurboy Jabborovning Furqat she’riyatida Alisher Navoiy an’analarining davom ettirilishi va yangilanishi haqidagi ilmiy konsepsiyasi ham e’tiborga olindi. Mazkur yondashuvda poetik mazmun yangilanishi, poetik obraz takomili, janriy yangilanish va vazndagi tatabbu’ kabi mezonlar asosida Furqatning mumtoz adabiyot an’analariga ijodiy munosabati baholanadi. Bu esa Furqatga munosabat masalasini faqat tarixiy yoki mafkuraviy aspektda emas, balki sof adabiy-estetik mezonlar asosida ham tahlil qilish imkonini yaratadi.

NATIJALAR. Tadqiqot natijalari Furqat hayoti va ijodiga munosabat tarixiy davrlar davomida o‘zgarib borganini ko‘rsatdi. Shoir merosini baholashda dastlab biografik va ma’rifiy yondashuvlar yetakchi bo‘lgan bo‘lsa, keyingi davrlarda tarixiy-siyosiy talqinlar kuchaygan, zamonaviy furqatshunoslikda esa manbashunoslik, matnshunoslik va poetik-estetik tahlil ustuvorlik kasb etmoqda.

Birinchidan, Furqatning ma’rifatparvarlik faoliyati uning ijodiy konsepsiyasini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida baholanib kelgan. D.Quldasheva tadqiqoti mustaqillikkacha bo‘lgan furqatshunoslikda katta manbashunoslik va matnshunoslik tajribasi shakllanganini ko‘rsatadi. Shu bois oldingi tadqiqotlarni inkor etish emas, balki ularni o‘z davrining metodologik va mafkuraviy sharoiti bilan bog‘liq holda qayta baholash zarur.

Ikkinchidan, zamonaviy tadqiqotlarda Furqatning rus va Yevropa ilm-fani hamda texnik taraqqiyotiga qiziqishi Rossiya imperiyasining siyosatiga munosabatidan farqlab tahlil qilinmoqda. Z.Qobilova tahlil qilgan tadqiqotlarda Furqatning ta'lim, matbuot, telegraf, elektr va boshqa yangiliklarga qiziqishi millat taraqqiyoti bilan bog'liq ma'rifiy qarash sifatida izohlangan.

Uchinchidan, Furqatning xorijga chiqishi va vatandan uzoqda yashashi bilan bog'liq biografik holatlar ham yangi manbalar asosida qayta ko'rib chiqilmoqda. Keyingi izlanishlarda shoirning mustamlakachilik siyosatiga tanqidiy munosabati va milliy taraqqiyotga yo'naltirilgan ma'rifatparvarlik pozitsiyasi alohida ta'kidlanmoqda.

To'rtinchidan, Furqat ijodining poetik-estetik qiymatini baholash doirasi kengaydi. Zamonaviy furqatshunoslikda shoir faqat ma'rifatparvar ijodkor sifatida emas, balki mumtoz adabiy an'analarni ijodiy yangilagan san'atkor sifatida ham o'rganilmoqda. Z.Qobilova qayd etganidek, Furqat she'riyatida poetik mazmun, obraz, janr va vazn jihatidan Alisher Navoiy an'analarining davom ettirilishi va yangilanishi kuzatiladi.

Beshinchidan, Furqat ijodidagi diniy-falsafiy va tasavvufiy qatlamga qiziqish kuchaydi. Keyingi tadqiqotlarda uning munojotlari, Haj bilan bog'liq qarashlari va tasavvufiy ramzlari alohida tahlil qilinmoqda. Bu Furqat dunyoqarashini faqat ijtimoiy-ma'rifiy paradigma doirasida baholash yetarli emasligini ko'rsatadi.

Oltinchidan, D.Avazova "Hajnoma" asarini safar taassurotlari bilangina cheklanmagan, balki diniy-falsafiy tafakkur, jamiyat haqidagi qarashlar va Sharq–G'arb madaniyati bilan bog'liq kuzatuvlarni ifodalovchi asar sifatida tahlil qiladi. Bu yondashuv Furqat ijodining tadqiqot doirasi kengayib borayotganini tasdiqlaydi.

Yettinchidan, manbashunoslik va matnshunoslik tadqiqotlari ayrim eski talqinlarni aniqlashtirish imkonini bermoqda. Asarlarning dastlabki manbalari bilan qiyosiy o'rganilishi ayrim matnlarning qisqartirilgan yoki keyinchalik nomlangan shaklda nashr

etilganini ko‘rsatgan. Shu sababli Furqat ijodini baholashda birlamchi matn va ishonchli manbaga tayanish muhimdir.

Umuman, tadqiqot natijalari zamonaviy furqatshunoslikda kompleks yondashuv shakllanayotganini ko‘rsatdi. Bugungi tadqiqotlarda Furqat hayoti va ijodi biografiya, tarixiy kontekst, matnshunoslik, manbashunoslik, poetika va diniy-falsafiy qarashlar birligida o‘rganilmoqda.

MUHOKAMA. Tadqiqot natijalari Furqat hayoti va ijodiga munosabat adabiyotshunoslik taraqqiyoti davomida sezilarli metodologik o‘zgarishlarga uchraganini ko‘rsatadi. Mustaqillikkacha bo‘lgan tadqiqotlarda shoirning ma’rifatparvarligi va ijtimoiy qarashlariga ustuvor e’tibor qaratilgan bo‘lsa, zamonaviy furqatshunoslikda uning merosi manbashunoslik, matnshunoslik, poetika va tarixiy kontekst asosida kompleks baholanmoqda[5].

Furqatning ma’rifatparvarlik qarashlarini talqin etishda ham yangi yondashuv kuzatiladi. Shoirning ilm-fan, ta’lim, matbuot va texnik taraqqiyotga qiziqishini uning milliy taraqqiyot haqidagi qarashlari bilan bog‘lash zamonaviy tadqiqotlarning muhim xususiyatidir. Z.Qobilova N.Jabborov tadqiqotlarini tahlil qilib, Furqat ijodini faqat ijtimoiy-ma’rifiy doirada emas, balki an’ana, novatorlik, poetik mazmun, obraz va janr taraqqiyoti nuqtayi nazaridan ham baholash zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur holat Furqatning Yevropa va rus ilm-fani yutuqlariga munosabatini Rossiya imperiyasining siyosatiga munosabati bilan aynanlashtirmaslik lozimligini ko‘rsatadi. Shoirning zamonaviy ilm-fan va texnika vositalariga qiziqishi, eng avvalo, jamiyatni ma’rifat orqali rivojlantirish istagi bilan bog‘liq holda izohlanishi maqsadga muvofiq. Shu jihatdan zamonaviy furqatshunoslikda shoir dunyoqarashini tarixiy kontekst va birlamchi manbalar asosida qayta baholash tendensiyasi kuchaygan.

[5] Quldasheva D.K. On the Study of the Literary Heritage of Furqat in the Pre-Independence Period // *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*. – 2022. – Vol. 3, No. 3. – P. 4–8. DOI: 10.51699/cajlpc.v3i3.296.

Ch.Kuvondikova ham Sharif Yusupov va Nurboy Jabborov tadqiqotlarini qiyoslash orqali Furqat shaxsiyati va ijodiy qarashlariga turli metodologik nuqtayi nazarlardan yondashilganini ko‘rsatadi.

Muhokama natijalari Furqat ijodining poetik-estetik jihatlari uning adabiyot tarixidagi o‘rnini aniqlashda muhimligini ham tasdiqlaydi. Xususan, Alisher Navoiy poetik an’analarining Furqat ijodida davom ettirilishi va yangilanishi shoirning mumtoz adabiy merosga oddiy izdosh sifatida emas, balki uni yangi tarixiy sharoitda rivojlantirgan ijodkor sifatida baholanishiga imkon beradi. Shu ma’noda Furqat ijodi an’ana va yangilanish o‘rtasidagi adabiy-estetik uzviylikni aks ettiradi.

Shuningdek, tahlil Furqat merosini o‘rganishda matnshunoslik va manbashunoslik tamoyillarining alohida ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatdi. Turli davrlarda amalga oshirilgan nashrlar va ilmiy talqinlarni birlamchi manbalar bilan qiyoslash shoir ijodiga oid ayrim qarashlarni aniqlashtirishga xizmat qiladi. Demak, Furqat merosini zamonaviy metodologiya asosida baholashda tarixiy fakt, badiiy matn va ilmiy talqin o‘rtasidagi muvofiqlik asosiy mezonlardan biri bo‘lishi kerak.

Umuman, olingan natijalar zamonaviy furqatshunoslikning biryoqlama talqindan kompleks yondashuvga o‘tayotganini tasdiqlaydi. Furqatning shaxsiyati va adabiy merosini xolis baholash uchun uning biografiyasi, tarixiy davri, poetik mahorati, ma’rifatparvarlik va diniy-falsafiy qarashlari, shuningdek, mavjud qo‘lyozma va matn manbalarini o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish zarur. Bunday yondashuv Furqatning o‘zbek mumtoz adabiyoti va milliy tafakkur taraqqiyotidagi o‘rnini yanada aniq belgilash imkonini beradi.

XULOSA. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Furqat hayoti va ijodiga munosabat o‘zbek adabiyotshunosligi taraqqiyoti davomida turli metodologik bosqichlarni bosib o‘tganini ko‘rsatdi. Dastlabki va mustaqillikkacha bo‘lgan tadqiqotlarda shoirning ma’rifatparvarlik faoliyati, ijtimoiy qarashlari hamda zamonaviy ilm-fan va

madaniyatga munosabati yetakchi mezon sifatida talqin qilingan bo‘lsa, keyingi davr furqatshunosligida uning merosini manbashunoslik, matnshunoslik, tarixiy-biografik va poetik-estetik mezonlar asosida qayta o‘rganish tendensiyasi kuchaygan. Shu jihatdan Furqat merosiga berilgan avvalgi baholarni butunlay inkor etish emas, balki ularni o‘z davrining ilmiy-metodologik va mafkuraviy sharoiti bilan bog‘liq holda qayta tahlil qilish ilmiy jihatdan asosli yondashuv hisoblanadi. Tahlillar Furqatning ilm-fan, ta’lim, matbuot va texnik taraqqiyotga ijobiy munosabatini uning millatni ma’rifat orqali rivojlantirishga qaratilgan qarashlari bilan bog‘liq holda baholash zarurligini ko‘rsatdi. Mazkur munosabatni shoirning Rossiya imperiyasining siyosiy faoliyatiga munosabati bilan aynanlashtirish tarixiy va matnshunoslik jihatdan biryoqlama xulosalarga olib kelishi mumkin. Zamonaviy tadqiqotlarda aynan shu ikki masalani farqlab o‘rganish Furqat dunyoqarashini yanada xolis talqin qilish imkonini bermoqda.

Furqat ijodini poetik jihatdan o‘rganish natijalari shoirning o‘zbek mumtoz adabiyoti an’analarini shunchaki davom ettirgan ijodkor emas, balki ularni yangi tarixiy-estetik sharoitda takomillashtirgan san’atkor ekanini ko‘rsatadi. Alisher Navoiy she’riy an’analarining Furqat ijodida poetik mazmun, obraz, janr va vazn darajasida davom ettirilishi hamda yangilanishi uning adabiy merosidagi an’ana va novatorlik uyg‘unligini tasdiqlaydi. Bu hol Furqatning o‘zbek adabiy tafakkuri rivojidagi o‘rnini faqat ma’rifatparvarlik mezoni bilan chegaralab bo‘lmasligini ko‘rsatadi.

Shuningdek, Furqat merosini ilmiy baholashda birlamchi manbalarga tayanish alohida ahamiyat kasb etadi. Qo‘lyozmalar, dastlabki nashrlar va keyingi tahrirlarni qiyosiy o‘rganish ayrim asarlarning nomlanishi, qisqartirilishi yoki g‘oyaviy talqinida yuzaga kelgan tafovutlarni aniqlash imkonini beradi. Shu sababli kelgusidagi furqatshunoslik tadqiqotlarida matnshunoslik va manbashunoslik mezonlarini tarixiy-biografik hamda poetik tahlil bilan uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, mazkur tadqiqot Furqat hayoti va ijodiga munosabat masalasini tarixiy evolyutsiya jarayoni sifatida ko‘rib chiqish zarurligini asoslaydi. Zamonaviy furqatshunoslikda shoir shaxsiyati va merosini xolis baholash uchun uning biografiyasi, davrning tarixiy-siyosiy sharoiti, adabiy an’analar, badiiy matn, manbalar va diniy-falsafiy qarashlarni o‘zaro bog‘liq holda o‘rganish talab etiladi. Ana shunday kompleks yondashuv Furqatning o‘zbek adabiyoti, ma’rifiy tafakkuri va milliy madaniyat taraqqiyotidagi o‘rnini yanada aniq va ilmiy asoslangan tarzda belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Furqat Z. *“Ishqingda kuyub, jono...”*: she’rlar / nashrga tayyorlovchi N.Jabborov. – Toshkent: Adabiyot, 2021. – 124 b. ISBN 978-9943-6779-4-4.

2. Quldasheva D.K. On the Study of the Literary Heritage of Furqat in the Pre-Independence Period // *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*. – 2022. – Vol. 3, No. 3. – P. 4–8. DOI: 10.51699/cajlpc.v3i3.296.

3. Jabborov N. Alisher Navoiy nazmiy an’analarining Furqat she’riyatida yangilanishi tamoyillari // *Qo‘qon adabiy muhiti va Uchinchi Renessans: xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari*. – Qo‘qon, 2022.

4. Qobilova Z. Furqatshunoslik takomilida Nurboy Jabborov tadqiqotlarining o‘rni // *Ta’limda yangicha yondashuv – innovatsiya sari qo‘yilgan qadam: xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari*. – 2024. – B. 596–599.

5. Kuvondikova Ch. Furqat ijodining o‘rganilishi haqida ba’zi mulohazalar // *O‘zbekiston: til va madaniyat*. – 2025. – № 1(2). – B. 160–167. DOI: 10.52773/tsuull.uzlc.2025.1.2/SYAM8912.

6. Avazova D.R. The Creation of Furqat’s “Hajnoma” and Its Socio-Enlightenment Foundations // *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*. – 2026. – Vol. 7, No. 2. – P. 451–456. DOI: 10.51699/cajlpc.v7i2.1636.